

V. Šribar:

IVO PIRKOVIČ: CRUCIUM

Rimska poštna postaja med Emono in Neviodunom —
 Dodatek: Arheološki spomini Ignaca Kušljana — SITU-
 LA, št. 10, Ljubljana 1968

(Recenzija)

Iva Pirkoviča najbrž ni treba posebej predstavljati slovenski javnosti, saj ga pozna kot revolucionarja in kot publicista, ki posveča velik del svojega zanimanja zgodovinski preteklosti.

S proučevanjem davnine se je ukvarjal že pred vojno, še bolj pa se je temu študiju posvetil lahko po vojni. Omenim naj le topologijo freisinške posesti na Dolenjskem (objavljeno v Kroniki slovenskih mest, 1961), ki predstavlja izviren doprinos k temu poglavju naše narodne zgodovine. Eno njegovih zadnjih del je pomembna in izvirna študija o Langobardih, ki je v pripravi za tisk. Da je sedaj pred nami njegova samostojna knjiga (v strokovno znanstveni reviji Situla, publikaciji Narodnega muzeja), pa samo dokazuje, da je sad dolgoletnega dela in ne intuitivna poteza dobrega publicista.

Knjiga Crucium obsega 121 strani teksta, ki je razdeljen na štiri dele:

1. Crucium, rimska postaja med Emono in Neviodunom (7—77 str.),
2. Dodatek: Ignac Kušljan, Kratka biografija (78—93),
3. Ignac Kušljan: Spomini (103—119),
4. Šonja Petru: Opis arheoloških predmetov (121).

Sledijo štiri označene in ena neoznačena tabela, od tega Tab. 1—3 arheološki predmeti, Tab. 4 karta ožjega območja Grobelj in kot peta priloga Karta vsega srednjega in spodnjega toka Krke, v katero so z rdečimi simboli vneseni miljniki ter cesti Antonina Pia in Septima Severa.

Crucium, ki v kazalu ni razčlenjen, obsega Uvod (7 str.) in poglavja:

Dosedanje lokalizacije postaje Crucium (8—10),

Arheološka topografija ožjega in širšega območja vasi Groblje (10—26),

Antične ceste skozi rimsko mesto v Grobljah (26—32),

Rimljani iz antičnih Grobelj se utrdijo v Gorjancih (33—40),

Dve rimski cestni trasi po dolini Krke (40—43),

Prehod rimske ceste čez Krko (43—46),

Pregled miljnikov in teorija o dveh cestah (46—51),

Problem lokalizacije Neviodunuma (51—54),

Mihovo — predhodnik Neviodunuma (54—58),

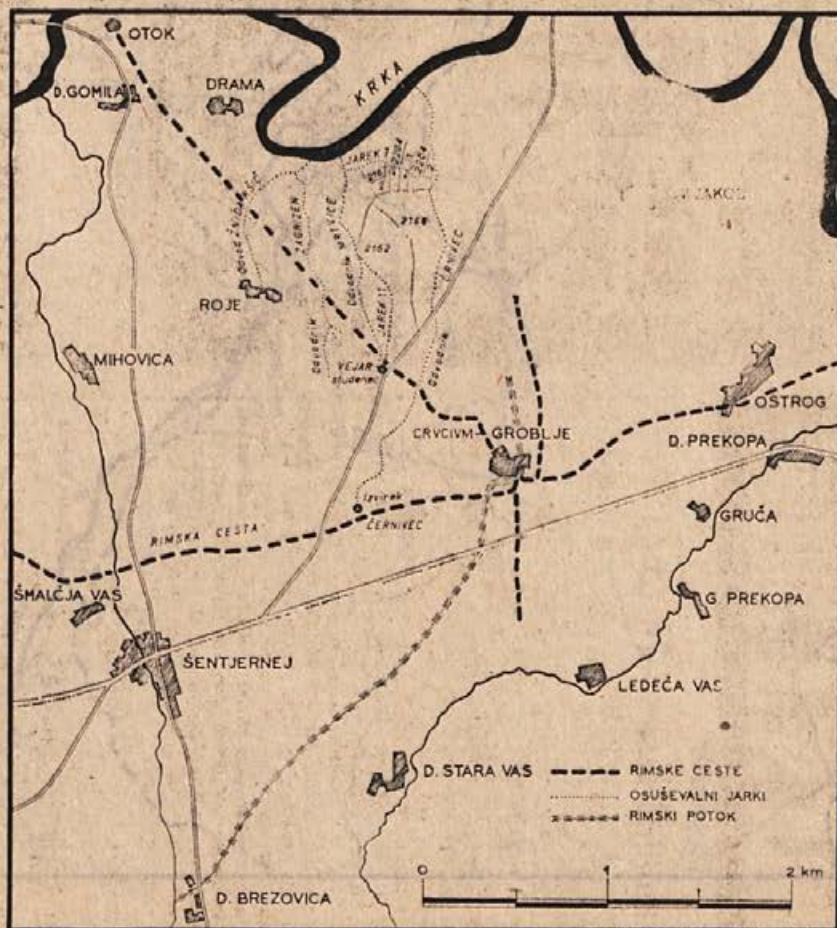
Crucium = Gorenja gomila (58—62),

Cruppi = Groblje (62—64),

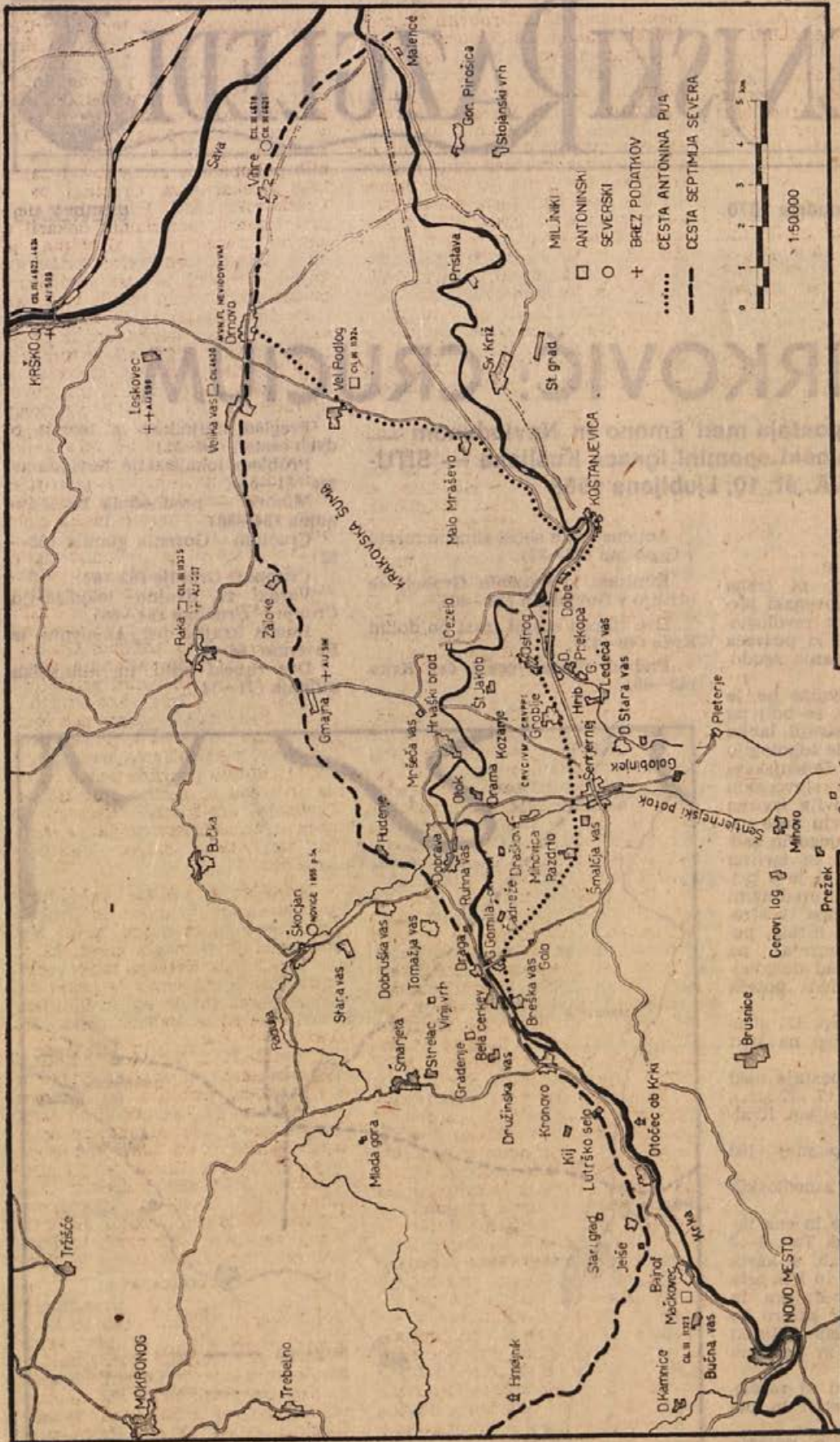
Vzroki za dvojno lokalizacijo Cruppi — Crucium (64—66),

Imena krajev pri Anonymu iz Ravenne (66—71),

Dve rimski cesti in klimatska nihanja (71—74),

Pogled na Crucium — Groblje, pomembno križišče rimskih cest ob vznožju Gorjancev

V dolini predzgodovinske Korkore leže pokopane znamenite davne kulture. Saj opaža bistro oko tam še danes po vrhovih slikovitega gričevja, po plodnih poljih in nižinah mnoge sledove izginulih ljudstev, ki so od vzhoda in severa osvajala deželo, se utrjevala za okoli. se bojevala, izročala pričevanja o sebi zemlji, podlegala novim gospodarjem in umirala ...
(Ivo Pirkovič, iz UVODA v Crucium)

Zaključek (74),
Pregled dogodkov (74—76),
Prevod povzetka v nemščino (77—90).

Dodatek: Ivo Pirkovič, Ignac Kušljan, kratka biografija, s podnaslovom: Ignac Kušljan, arheološki spomini str. 91 (oblikovano kot naslovna stran novega dela), str. 92 fotografija Ignaca Kušljana.

Ignac Kušljan, Spomini 103.

V uvodu avtor ugotavlja, da je eden najzagonetnejših problemov antične Dolenjske lociranje pošne postaje Crucium. Ta se prvič omenja v Tabuli Peutingeriani in zadnjič pri Anonymu iz Ravenne, ki jo pa že pozna pod spremenjenim imenom Cruppi. V zadnjih desetletjih se je v antični arheološki arheologiji Dolenjske nabralo toliko novih podatkov, da avtor že skuša poiskati lego tega nedvomno važnega antičnega naselja na Dolenjskem.

V poglavju Dosedanje lokalizacije postaje Crucium navaja vsa dosedanja mnenja o legi Cruciuma. Začenja s Petrom Radicsem, ki v svoji Geschichte Krain's postavlja Crucium v Skocjan. Peter Hitzinger istoveti Crucium in Gutenwerth, Avgust Demitz išče to izginulo mesto na Hrastu pri Suhorju, to je na južnih pobočjih Gorjancev. Svetovno znani zgodovinar Mommsen je v zemljevidu Panonije postavil Crucium k Bačni vasi. Alfonz Müllner je v svoji knjigi o Emoni odmeril razdalje XVI MP (rimskih milj) od Trebnjega namesta od Drnovega oz. Neviudunuma. To ga je pripeljalo do Drage pri Beli cerkvi, nakar se je zaradi številnih arheoloških sledov na desnem bregu Krke, na Gomili in Razdrtem odločil za to traso, Crucium pa je zaradi posebno bogatih arheoloških ostankov prenesel v Groblje. Naš znani zgodovinar France Kos postavlja Crucium na prostor vzhodno od Otočca ob Krki. Simon Rutar poroča o Pečnikovem izkopavanju rimskih grobov v Grobljah, za katere dopušča, da bi pripadali antičnemu Cruciumu. Vse navedene domneve sodijo v čas 19. stol., ob čigar koncu odklonita tezo Crucium-Groblje Rutar in Premerstein, ko proučujeta rimsko cestno mrežo v Sloveniji (Die römische Strassen und Befestigungen in Krain, 1898). Ugotovila sta, da je velika rimska cesta po Peutingerjanovem itinerarju tekla le po levem bregu Krke in izključujeta možnost, da bi bila obcestna postaja Crucium na desnem bregu Krke. L. 1955 postavi J. Klemenc v svoji zgodovini Emone Crucium k Jelšam pod Trško goro. Isto lokacijo ima tudi M. Kos v svoji Zgodovini Slovencev. S tem se vrača k stari Rutarjevi in Premersteinovi tezi, ki je postala izhodišče za vse poizkuse rešavanja tega problema.

I. Pirkovič najde v taki rešitvi dve slabi točki. Na levem bregu Krke ni pri Jelšah ali Otočcu nobenih arheoloških najdb, ki bi govori-

le za itinerarsko postajo; razdalja med Trebnjem in Drnovim oz. med Preatorijumom Latobricorum in Neviudunumom pa je za 13 odstotkov krajša kot v Tabuli Peutingeriani. Podrobna analiza vseh dosedanjih izsledkov, ki jo je avtor opravil, ga pripelje do spoznanja, da so dosedanja mnenja o legi Cruciuma ne samo sporna, temveč tudi nesprejemljiva. Meni, da je eden izmed ključev za rešitev tega problema v podrobni analizi topografije celotne doline Krke. To svoje novo poglavje imenuje Arheološka topografija ožjega in širšega okolja vasi Groblje. Ker je Crucium stal že za cesarja Antonina Pia in ga Anonymus iz Ravenne omenja še petsto let kasneje, je moral biti Crucium večje naselje. Iskati ga moramo v ruševinah kakega večjega rimskega naselja.

Na naslednjih straneh obravnava avtor vse rimske arheološke lokacije na levem bregu Krke od Otočca do Dobrave, pač tiste, ki leže ob rimski cestni magistrali. Največ pozornosti je posvetil Otočcu in Dobravi. Nato preide na arheološke sledove na desnem bregu Krke in se posebej zaustavi v Grobljah. Po dosedanjih spoznanjih in kvaliteti najdb lahko slutimo pomen in obseg tega premožnega naselja, ki za Neviudunumom edino zasluži na tleh antične Dolenjske zares oznako mesta.

Prve vesti o bogatih rimskih ostalinah v Grobljah segajo v začetke prejšnjega stoletja. Ze prej so po vsej verjetnosti gradili domačini svoje hiše iz kamna in opeke, ki so jih dobivali iz starih ruševin. Ze leta 1840 je postalo jasno, da gre v Grobljah za ostanke imenitnejše rimske naselbine, ko je kaplan Kajetan Huber odkopal antično kopalnico. Najdbo je opisal in objavil Viljem Dollhof še isto leto v Carniolii. Za Groblje se je začel zanimati tudi dunajski muzej in na njegovo pobudo novomeška Kresija. V vseh delih, ki obravnavajo arheološko podobo Slovenije, se pojavljajo tudi Groblje, tako pri Alfonsu Müllnerju v njegovi Emoni iz leta 1870, pri Leinmüllerju v MCC 1887, v Vodniku skozi Rudolfinum K. Dežmana, ki prvič obravnava tudi drobne arheološke najdbe. V Letopisu Matice slovenske poroča Rutar o najdbi novega grobišča med Grobljami in Ostrogom. Konec prejšnjega stoletja nakupuje za Deželni muzej drobne predmete iz Grobelj Ignac Kušljan. Rutar in Premerstein vidita v Grobljah brezimen rimski vicus z razkošno opremljenimi stavbami, izključujeta pa možnost, da bi lahko bil Crucium, ki mora ležati le ob vojaški cesti 6 km severno od Grobelj, na levem bregu Krke. Podobno nam opiše Groblje tudi starinokop J. Pečnik 1904, le da jih ima za Crucium. Zdi se, da so vse dotedanje najdbe in njihove številne objave pripeljale Deželni muzej do spoznanja, da bi

v Grobljah morali začeti sistematsko izkopavati, a do tega ni prišlo. Tudi Kušljan govori o svojih Spominih o Grobljah kot antičnem Cruciumu. Njegovo podobo dopolni s številnimi novimi podatki, med katerimi je najvažnejši, da je tekel v rimski dobi potok Kobila z Brezovice naravnost v Groblje, da je bilo pokopališče zahodno od naselbine, opekarna za Crucium pa v Draškovski hosti. Pomembno delo pri zbiranju materialnih dokazil o antični naselbini v Grobljah je opravil tudi sam avtor pričujoče knjige. Preveril je vse okolišrine posameznih znanih najdb, tudi najstarejših. Zapisal je še živa pričevanja očitvev izkopavanj iz prejšnjega stoletja. Ugotovil je tudi vse tiste dosedanje najdbe, ki doslej še niso našle mesta v naši strokovni literaturi. Ob najdbi rimskega okroglega vodnjaka iz rezanega kamna, na katerega se veže bajka o zlatem teletu, avtor meni, da so si malika izmislili kasneje pokristjanjeni Slovenci, češ da so v porušenem poganskem mestu molili zlato tele.

Ivo Pirkovič je prvi sistematično zbral in opredelil vse najdbe zadnjih stotih let na prostoru Grobelj in zapisal vsa pričevanja o njih. Po njegovi zaslugi je pred nami zaokrožena podoba antičnih Grobelj, te velike in reprezentančne naselbine s skoraj mestnim značajem, ki nam je sprejemljiv kot Crucium. Avtor čuti, da je njena pomembnost tesno povezana z rimsko cestno mrežo na Šentjernejškem polju. Da bi Groblje pravilno ocenil meni, da je treba to cestno omrežje podrobneje analizirati. Nalogo je opravil v posebnem poglavju: Antične ceste skozi rimsko mesto v Grobljah.

Groblje je vozlišče petih prometnih smeri, in sicer: iz Grobelj proti Ostrogu in naprej proti Kostanjevici je potekala cesta, ki je do sosednjega Ostroga neposredno izpričana. Njena trasa je jasno določena z grobovi, ki so jih Rimljani praviloma postavljali ob cestah, na dostopih v mesta. Ostrog, kot prva večja naselbina vzhodno od Grobelj, je znan po svojem bogatem staroveškem grobišču, na katerem so prišle na dan slovite hišne žare. Največ grobov je odkopal že omenjeni J. Pečnik in kasneje I. Kušljan. Pečnik misli, da je do sem segalo grobišče prebivalcev iz Cruciuma. To misel do neke mere opravičuje dejstvo, da so grobovi, kot je ugotovil I. Pirkovič, tudi na prostoru med Grobljami in Ostrogom.

Drugo cestno smer predstavlja nadaljevanje prejšnje ceste iz Grobelj proti zahodu, tj. po poti, ki jo še danes uporabljajo skozi Smalčjo vas v smeri proti Gorenji Gomili na desnem bregu Krke. To antično cesto omenjata že Müllner in Rutar. Razdrto, ki leži ob njej, je na prazgodovinskih tleh. Po Kušljanu so

rimski grobovi tudi na obeh straneh ceste pred Gorenjo Gomilo.

Tretja cesta iz Grobelj naj bi bila tovorna in je vodila proti vznožju Gorjancev. Tako domnevo opravičuje vrsta rimskih najdb pri Ledechi vasi in naprej proti Dolenji Brezovici. Na obeh kompleksih omenja avtor vrsto prazgodovinskih in rimskodobnih najdb.

Cetrto cesto je ugotovil in jo po katastrskih parcelah označil avtor sam. Poteka proti severu in krene čez Kozarje proti Drami oziroma Otoku, kjer danes odkrivamo Gutenwerth. Pri analizi te cestne smeri je Pirkovič ugotovil številne rimske in kasnejše najdbe na močvirnem območju samotnih Kozarij. Na te ostanke starih bivališč se verjetno veže ljudsko izročilo, da je mesto v Grobljah bilo zelo veliko in da je pokrivalo ves prostor od Otoka do Ostroga. Peta smer naj bi vodila preko Mršeče vasi na levi breg Krke.

Cestna mreža, ki nam jo je za Groblje in njegovo okolico rekonstruiral avtor, je sprejemljiva, čeprav še nimamo zanjo dovolj arheoloških materialnih dokazov. Kaže pa, da je pred nami naselje, skozi katero teče glavna prometna žila, ki vodi preko Sentjernejskega polja proti Neviodonumu in je z lokalnimi potmi povezano z bogato poseljeno bližnjo okolico.

Vzroke za nastanek in propad mesta v Grobljah obravnava avtor v posebnem poglavju: Rimljani iz antičnih Grobelj se utrdijo v Gorjancih. Na osnovi najdb številnih novcev je avtor omejil življenjsko dobo antičnih Grobelj v čas od Antonina Pia do Konstansa (138—335). Pojavijo se, ko zgodnjeantična naselbina v Dobravi nepričakovano odmre. Propadejo pa v istem času, kot ostala antična mesta v naših krajih (sredina 5. stol.). In kakor je prebivalstvo iz Neviodonuma našlo zatočišče v trdnjavi na Vel. Malencah, so tudi meščani iz Grobelj zbežali v Gorjance. Eno izmed zatočišč zanje bi morda bilo po Pirkoviču za Dolenjo Stare Vasjo v južnem podgorju Gorjancev, ne daleč od Grobelj. Najdbe s tega najdišča (njihov pregled je naredil avtor sam) sodijo v čas pred vpadi barbarov, dvoje nagrobnikov in kip z dvema obrazoma pa izvira iz porušenega Cruciuma. Se verjetneje je Pečnikova teza, da so se Rimljani iz Cruciuma — Grobelj umaknili v rimsko trdnjavo »Na vrheh« nad Mihovim. V višini 800 m je na skoraj nedostopnem in lahko branljivem kraju cel utrdbeni sistem, zgrajen v kasni antiki. Tako domnevo o utrdbenem kompleksu »Na vrheh« oz. »Na zidanem Gabru« podpira tudi dejstvo, da so Rimljani po ustanovitvi municipija v Neviodonumu naselili vanj tudi domačine Latobijce in to najbrž kar iz Mihovega, kjer je brez dvoma bilo njihovo središče. Da je to bilo storjeno nasilno, dovolj zgovorno

pričajo tudi grobne najdbe iz Mihovega kot z Drnovega.

Razcvet in najbrž življenje v latobiškem Mihovem preneha tedaj, ko začenja rasti Neviodonum. Tudi se v Drnovem začenja življenje z oblikami, s katerimi se v Mihovem neha. Ali se ni zgodilo nekaj podobnega tudi v Grobljah? Ali ni ostanke romaniziranega domačega prebivalstva v Grobljah in Neviodonumu vezala na njihov stari svobodni »Dunum« v Mihovem tradicija, saj jim je bila simbol izgubljene svobode? Zato je najbrž tudi logična misel, da se po nekaj stoletjih zatečejo zopet tja, od koder so jih pregnali. Ob vrednotenju najdb z mihovskih terenov, zlasti pa še zaradi langobardskih grobov z Zidanega gabra, načenna avtor vprašanje naše zgodnjerednjeveške zgodovine doline Krke. Pirkovič je prepričan, da je trdnjavski sistem iz poznorimskega časa pozneje služil tudi za podlago poznorednjeveškemu ogrsko-hrvatskemu limesu.

Pri reševanju problema lege Cruciuma je avtorju jasno, da tiči odgovor v rešitvi vprašanja rimske cestne mreže na Dolenjskem. V prvem z naslovom Dve rimski cestni trasi po dolini Krke ugotovi po analizi dosedanjih mnenj, da so se raziskave zapletle v labirint, iz katerega ni bilo več izhoda. Šestnajst rimskih milj, kolikor je po Tabuli Peutingeriani iz Neviodonuma do Cruciuma, pripelje na vedno nenaseljen prostor pri Jelšah pod Trško goro. Začeli so dvomiti o legi Neviodu-

numa na Drnovem in si izmislili nato kar dva: civilnega na Drnovem in vojaškega na Vel. Malencah. Itinerarji namreč navajajo različne razdalje od Praetoria do Neviodonuma. Po Tabuli Peutingeriani bi moralo biti XXXII MP, po Antoninovem itinerarju XXIV MP, v resnici pa jih je po cesti, ki jo poznamo kot rimsko magistralo, le XXVIII MP. Da bi razrešil vsa ta protislovja, je I. Pirkovič postavil hipotezo, da je najstarejša rimska cesta po levi strani Krke nekoč v deževni dobi v zamočvirjenih Krakovskih gozdovih propadla. Rimljani so cesto prestavili na desni breg reke in je ob njej zrastle novo initerarsko mesto v Grobljah. Rutarjev ugovor proti Cruciumu v Grobljah bi tako odpadel. Misel o propadli prvi cesti so potrjevali že napisi na rimskih miljničkih na področju Krakovega, ki pravijo, da je cesar Septimij Sever v letih 201 — 202 obnovil uničene ceste in mostove (vias et pontes conruptas), ne pa jih samo izboljšal, kot so napise doslej napačno prevajali.

Prva rimska cesta je morala propasti pač takrat, ko je sredi 2. stol. ob njej zginito rimsko naselje na tleh današnje Dobrave in se je ob drugi cesti prav takrat pojavilo novo mesto v Grobljah.

Namesto ene rimske ceste, kot smo mislili dotlej, bi morali torej pričakovati kar tri: najstarejšo skozi Krakovo, ki so jo prekrile naplavine in usedline, drugo po desni strani Krke skozi Groblje in tretjo, ki jo je v letih 201 — 202 zgradil Septimij Sever znova skozi Krakovo na Neviodonum — Drnovo. Napovedi so se hitro uresničile. Leta 1958 so pri kopanju trase za avtomobilsko cesto Ljubljana — Zagreb zadeli pri Dragi pod Belo cerkvijo na dve rimski cestišči. Obe je ločila skoraj meter debela plast naplavljenih ilovice. Zgornja cesta je mlajša in torej tista, ki jo je po znanih napisih dal zgraditi Septimij Sever v letih 201 — 202. Na vprašanje, kdaj je prva, to je spodnja cesta propadla, je že Pirkovič ugotovil, da sodi najstarejši rimski grob v Grobljah v čas, ko je Antonin Pij v letih 139 — 141 postavil miljnike s svojim imenom. Plast nad prvo cesto v Dragi jasno govori o nenadni poplavi, ki je bila posledica naravne katastrofe.

V Dragi se pred mostom čez Krko obe rimski cestišči še prekrivata, pri Ruhnji vasi pa se razcepita. Spodnja krene nekoliko južneje, naravnost proti Dobravi, zgornja pa zavije bolj proti severu. Ta stratigrafski podatek govori o obnavljanju tretje rimske ceste pod Septimijem Severom. Magistrala tedaj torej ni vodila več skozi rimsko Dobravo, ampak dober kilometer severneje, da bi se ognila nevarni Krki.

Kje je šla druga, Antoninova cesta čez Krko? Pri izkopu trase ne-

Bronaste najdbe iz Grobelj: kotlič valjaste oblike, zajemalka s prstenasto nogo, bronasto sito in spodaj: fibula (sponka) s samostrelno peresovino (Podatki: Sonja Petru)

posredno pod Belo cerkvijo so 1958 odkrili dva rimska objekta na levem bregu nekdanje struge Krke. Eden izmed njiju je bil brod, ki jasno dokazuje preusmeritev prometa z levega na desni breg Krke. To naj bi se zgodilo pod Antoninom Pijem. Na desnem bregu Krke nasproti brodu se začenja pri Breški vasi, nasproti Bele cerkve, neka bolj neznana rimska cesta. Poteka skozi gorenjo Gomilo in Groblje. To cesto sta od Gor. Gomile najbolj poznala in jo kot vicinalno označila že Premerstein in Rutar.

Da bi našel nov dokaz za svoje dognanje, je Pirkovič preučil lokacijo antičnih miljniov na Dolenjskem. To ga je pripeljalo do naslednjih ugotovitev: »Velika rimska cesta Emona—Nevioudunum skozi Krakovo je bila v letih 140—200 res uničena. Antonin Pij jo je preusmeril na desni breg Krke, kjer zraste ob novi magistrali na tleh današnjih Grobelj novo, bogato mesto. Ob tej cesti se je v Vel. Podlogu ohranil Antoninov miljniov, kar je neposreden dokaz za novo teorijo cest. Značilno je tudi majhno število ohranjenih Antoniniovih miljniov, ki so bili po zgraditvi tretje ceste zavoljo neveljavnih podatkov uničeni ali odstranjeni. Zgovorna je množica Severovih miljniov skozi Krakovo, ki govore o obnovi uničene ceste. Na drugih odsekih ceste ne poznamo takih napisov.« Avtor ugotavlja, da je tisti del prometa, za katerega ni bilo nujno, da bi šel iz Cruciuma proti Nevioudunumu, potekal po desnem bregu Krke, to je preko Kostanjevice in Malenc proti Catežu. To pojasnjuje, zakaj rimsko mesto v Grobljah cvete še v 3. stol., ko ponovno teče magistrala po levem bregu Krke in skozi Krakovski gozd. Odpadle so tudi vse stare težave z antičnimi itinerarji. Cesta Emona — Nevioudunum se nam je zdela za IV MP (= 6 km) prekratka, ker smo zanjo uporabljali napak Tabulo Peutingeriano, ki velja v resnici za Antoninovo cesto skozi Groblje.

Kasnejši Antoninov itinerar pa navaja razdaljo LVIII MP, kar se ujema s potjo preko Krakovskega gozda.

»Crucium na Gorenji gomili« je naslednje poglavje Pirkovičevega dela. Razdalja XVI MP od Nevioudunuma po poti, ki prečka Sentjernejsko polje, nas pripelje skozi Groblje in Gorenjo gomilo. Enaka je razdalja od Gor. gomile preko Broda pri Beli cerkvi do Trebnjega. Na Gor. gomili bi torej morali iskati Crucium. Tu imamo najdbe od prazgodovine do rimskega časa. Rimskodobni sledovi so skromni in dopuščajo le manjšo itinerarsko pošto postajo. Po vsestranski jezikoslovni analizi besede cruc(i)um sklepa Pirkovič, da utegne pomeniti ta beseda v ilirščini gomilo. Crucium je zares ležal med ilirskimi gomilami.

O Cruciumu na Gorenji gomili skoraj ne moremo dvomiti, jasno pa je, da neznan geograf iz Ravenne ni mogel v svojem spisu istovetiti svojega Cruppija s kakšnimi bornimi lesenimi kočami na Gor. Gomili, prezreti pa bogato rimsko mesto blizu tam v Grobljah. Po besedni analizi Cruciuma in Cruppija je jasno, da gre za isto imensko tvorbo, le da je Cruppi keltska inačica za ilirski Crucium.

Podoben študij, ki mu zaradi pomanjkanja prostora tu ne moremo slediti, je dal zanimive rezultate:

ko je prva rimska cesta skozi Krakovo z antičnim naseljem ob njej v Dobravi v vremenski katastrofi l. 139 propadla, je cesar Antonin Pij speljal cesto izpod Bele cerkve z brodom čez Krko in po desni strani Krke. V ilirski vasi Crucium (Gor. Gomila) so Rimljani takoj ustanovili pošto in preprežno postajo. Ob tej novi cesti hitro zraste na tleh današnjih Grobelj novo mesto, mogoče tudi z begunci iz Dobrave, ki je po rimskih predpisih dolžno skrbeti za pošto postajo v Cruciumu. Postajo najbrž kmalu prenesejo v Groblje. Pri tem ohrani pošta svoje uradno itinerarsko ime, ki postane tudi ime mesta samega, vendar v keltizirani obliki Cruppi (to kaže, da je mesto že ob nastanku po svojem sestavu pretežno keltsko). Tak prenos pomembne funkcije kraja z imenom naselja vred ni presenetljiv, saj so Rimljani že nekaj podobnega storili: ko so prenašali keltsko prestolnico »dunum« izpod Gorjancev (Mihovo) na Krško polje (Drnovo), so prenesli tudi ime »dunum« s pridevkom »Novi« — Nevioudunum.

Ob obravnavi krajevnega imena Cruppi, ki ga srečamo pri neznanem geografu iz Ravene, se avtor loteva obsežne kritike vrste krajevnih imen, s katerimi neznan geograf označuje naše kraje. Najprej se ustavi pri Atamini. Ze dr. F. Kos je slutil, da se v tem krajevnem imenu skriva Emona. Po zgledni jezikovni analizi pride Pirkovič do sklepa, da je Atamina že slovenizirana oblika naziva kraja, ki se je razvil pod zidovi ruševine Emone in je imel naziv Ad Emonam. Ravenski geograf nam torej posreduje živo krajevno ime svojega časa in ne gre za popačenko, kot so mislili poprej. Podobno je z imeni Siscia — Sicce ali Nevioudunum — Nomiduni.

Poleg teh živih krajevnih imen iz 8. stol. (Atamine, Cruppi, Nomiduni, Sicco) navaja neznan geograf iz Ravenne še druge skupine krajevnih imen (Acerbe pri Stični, Romulo pri Mokricah, Fines med Mokricami in Siskom), ki v šestih stoletjih niso prav nič spremenila svoje antične oblike. To nerazumljivo zemljepisno dvojnost je pojasnil podoben študij zgodovine Teodorikovega ravenskega kraljestva (Cassiodor). Kraji, ki jih navaja ravenski geograf, so v resnici pošne postaje

Bronasti vrč — kana iz I. stoletja našega štetja

ob stari rimski cesti od nekdanje Emone po Dolenjskem do Siscie. Teodorik Veliki je obnovil nekdanjo rimsko pošto natanko po stari Tabuli Peutingeriani. Kjer so kraje iz Tabule našli še žive, so tudi novim poštnim postajam v njih pustili živo ime, neznačni antični kraji Acerbo, Romula, Fines pa so že davno izginili s svojimi imeni vred. Ko so jih obnovili, so jim dali pač stara rimska imena iz Tabule. Iz tega sklepamo: Cruppi je v času ravenskega kraljestva lahko samo večje živo mesto v Grobljah. Če bi Ravenci obnovili pošto postajo na Gornji Gomili, ki je v vrtincih preseljevanja narodov prav gotovo že davno izginila, bi jo po neznanem ravenskem zemljepiscu našli zapisano v nespremenjeni antični obliki Crucium in ne v obliki Cruppi. Prvotna rimska pošta na Gornji Gomili se je torej zares hitro preselila v nastajajoče grobeljsko mesto, kot je avtor že prej dognal z drugimi dokazi.

Zanimiva je ugotovitev, da je v času vzhodno-gotskega kraljestva v Grobljah-Cruppiju zopet pošna postaja, kjer se ustavljajo in prenočujejo potniki iz Ravenne v Sisek (Sicce). Promet gre torej zopet po desni strani Krke: Krakovo je najbrž zopet neprehodno, kar smemo slutiti že po štiristoletnem ritmu suhih in deževnih stoletij.

Ko prihajajo po antični cesti Slovenci v svojo domovino, vidijo ob njej ruševine Cruppija in jih imenujejo Groblje, poleg njih Razsulo, najprej ob isti cesti Razdrto. Le sem in tja so ostanki nekdanj bogatega življenja, ki se pred Slovenci umika v varstvo Gorjancev.

Cestna mreža po dolini Krke ter nastajanje in odmiranje naselij je v prazgodovini in v antičnem času tesno povezano s Krko. Spreminjanje rečnega korita in plovnost Krke je vplivala na življenje v dolini. Pirkovič je prišel do presenetljivega spoznanja, da so si tudi ob Krki sledila suha in vlažna obdobja, ki se menjavajo, grobo vzeto, vsakih štiristo let. Rekonstrukcija tega ciklusa nas pripelje do dogajanja v 2. in 3. st. Katastrofa prve rimske ceste sredi 2. st., kasnejša obnovitev poti skozi Krakovski gozd ter ponovna zamočvirjenost v 6. st. za časa Teoderika Velikega vse to spet

potrjuje. Usoda vseh arheoloških lokacij ob Krki, tako prazgodovinske kot antične in srednjeveške, so bile tesno povezane z življenjem Krke.

Avtor zaključuje svojo knjigo s poglavjem »Pregled dogodkov«, v katerem na kratko povzame kronološko dogajanje v široki dolini dolne Krke. Čeprav smo doslej obravnavali vsakega teh dogodkov posebej, je prav, da tudi mi opravimo ta repertorij bistvenih elementov enega najzgodnejših poglavij iz zgodovine Dolenjske v antiki.

Skozi dolenjsko ozemlje keltskih Latobijcev vodi magistrala, s katero Rimljani kmalu po okupaciji povežejo Emono in Siscijo. Ob njej najbrž že v času Avgusta zraste vojaško oporišče v Dobravi ob Krki. Kmalu je ustanovljen tudi Neviudunum, ki mu Flavijci podelijo status municipija. L. 139 preusmerijo Rimljani promet iz zamočvirjenega Krakovskega gozda čez Krko na Sentjer-

nejsko polje. Italsko — panonska meja je tedaj najbrž stala na višnjegorskem klanecu. Okoli l. 141 ustanove Rimljani poštno mutatio v Cruciumu — Gorenji Gomili. Nekako v tem obdobju, vsekakor pa še v času Antonina Pija nastane Tabula Peutingeriana. Tedaj že stoji tudi Praetorium Latobiorum, kjer je l. 158 ugotovljena posadka beneficiarjev. Takoj po l. 141 zgrade Rimljani ob novi cestni magistrali preko Sentjernejskega polja bogato rimsko mesto, ki ga domači Iliri imenujejo Crucium, Kelti pa najbrž Cruppi. V letih 201 do 202 obnovi Septimij Sever prvotno cesto preko Krakovskega gozda, vendar ona druga preko Sentjernejskega polja nič več ne odmre.

V začetku 6. stoletja obnovi Teoderik Veliki staro rimsko poštno in preprežno postajo Crucium pod imenom Cruppi, ki je zanesljivo na tleh današnjih Grobelj. Še v istem stoletju, najbrž l. 568, najdejo Slovenci Cruppi že v razvalinah. Vzde-nejše mu ime »Groblje«.

Avtorjevemu povzetku njegovega dela bi morali dodati še svojega. Čeprav I. Pirkovič rešuje navidezno majhen problem, to je lokacijo ene same manjše mestne naselbine, ki je bila v merilih imperija le mutatio in pošta, se pred nami zvrstijo številni znanstveni monologi avtorja s samim seboj in dvogovori z različnimi živečimi ali pa že umrlimi znanstveniki, ki so obravnavali historične probleme Sentjernejskega polja in širše Dolenjske. Tako nam dopolni pomanjkljivo znanje antične zgodovine Dolenjske in napiše tudi dozdaj popolnoma neznana nova poglavja. Do vrste novih spoznanj je avtor prišel s temeljitim poznavanjem vsega, kar je do zdaj napisanega o zgodovini Dolenjske. Uporabil je še neobjavljeno gradivo in arheološki material v muzejih ter sam opravil nešteto podrobnih študij in opazovanj na terenu. Z zabeleženimi razgovori je rešil vrsto dragocenih podatkov, ki jih hrani ljudsko izročilo in generacija domačih starinokopov na prehodu iz 19. v 20. st.

Mnogo podatkov o rimski cestni mreži v dolini Krke dolgujemo njemu. Iz obravnave majhnega lokalnega problema je tako zrasla pred nami prej neznan zgodovina Dolenjske. Kot je »Crucium« postal pomemben prispevek k celotni zgodovini Dolenjske, je slovenska arheologija našla v tem delu odgovore na nekatera stara nerešena vprašanja, ki jim generacije poklicnih arheologov niso mogle do živnega. Sem sodi problem mljnikov z različnimi razdaljami med istimi lokacijami, ki ga je avtor rešil z odkritjem dveh novih cestnih tras. Nekatera vprašanja je rešil s pomočjo pomožnih vešč, kot s proučevanjem klime, izročila in etimologije. Pri Cruciumu mu je izdatno pomagala jezikovna analiza imena samega. Prav s tem, da je uporabil nekonvencionalno

Dva kamnita leva, vsekakor ostanek rimske grobne arhitekture s področja Cruciuma. Našli so ju v Dobravi, kasneje pa vzdali v čelno steno rojstne hiše misijonarja Ignaca Knobleharja v Škocjanu pri Novem mestu (Podatki: Sonja Petru)

metodo in ostal vseskozi dosleden dialektik, ki skuša osvetliti problem z vseh zornih kotov, mu je uspelo napisati prvo zgodovino te vrste pri nas.

Pri Pirkoviču občudujemo poleg njegovega stila tudi njegov knjižni prijem. V vsem njegovem delu je povsod prisoten človek: tisti anonimni ustvarjalec zgodovine, tisti, ki jo je odkrival s svinčnikom ali krampom in zlasti tisti, ki še danes na Dolenjskem predstavlja dediča davnih ljudstev in kultur, o katerih avtor govori. To je človek — domačin, ki živi v hiši, zgrajeni na antičnih temeljih in s starim materialom. V njem spoznavamo čuvarja kulturne in etnične dediščine minulih tisočletij.

Pred nami je prva knjiga, ki nam pomagati dojeti, kolika je ta dediščina. Človek iz doline zgodovinske Krke in izpod Gorjancev, ki bo bral poglavja Pirkovičeve zgodovine, bo našel med vrsticami tudi samega sebe in svojo deželo. Ne le do prefinjenosti izpiljen jezik in izrazoslovje, tudi človek in njegova usoda, ki pušči pečat na vsaki njegovi stvari, na vsakem njegovem delu, nas spremljata skozi avtorjev tekst.

V taki luči je treba gledati tudi dve dodatni poglavji v Cruciumu: »Kratko biografijo Ignaca Kušljana« in »Arheološke spomine«. Z obema nam avtor z magično močjo svojega peresa oriše starinokopa Kušljana in njegov čas. Komaj tako lahko razumemo pozitivni del vloge, ki jo je Kušljan opravil v svojem času »po svoji vesti«, če si besedo izposodimo pri Müllnerju. Brez njegovega dela, ki ga smemo ocenjevati samo s stališča njegovega časa, bi ostalo naše poznavanje najstarejše zgodovine dežele pod Gorjanci zelo okrnjeno.

Poseben pomen knjige Crucium je v tem, da je opozorila na izredno arheološko bogstvo dežele pod Gorjanci in na njegovo današnjo ogroženost, iz česar se je rodil arheološki raziskovalni program »Projekt Mihovo«. S svojo novo metodo, ko je arheološke raziskave razširil na povsem nova znanstvena področja, kot je filologija itd. pa je avtor pokazal, da vodi tako sodelovanje različnih ved do nepričakovanih uspehov, ki jim arheologija sama ne bi bila kos. Tako se tudi »Projekt Mihovo« spreminja v zanimiv znanstveni kolegij muzejskih, univerzitetnih in akademskih strokovnjakov s povsem različnih področij. Že prvi uspehi so presenetljivi in upravičeno upanje, da jih bodo oblasti primerno podpirale.

Namesto sklepne besede: menim, da lahko ta knjižni prikaz zaključim le z najiskrenejšimi čestitkami Ivu Pirkoviču! Vem, da se mi pri tem pridružujejo vsi bralci njegovih tekstov, saj si vsi želimo izpod njegovega tekočega peresa še novih poglavij iz zgodovine Dolenjske.

OB JUBILEJU BOŽA BORŠTNIKA

Zadnje dni v decembru 1969 je dozorel v modrost osmega križa eden najuglednejših slovenskih časnika — BOŽA BORŠTNIK. Bil je skozi več desetletij v središču dogajanj ali kot sam pravi: »povsod tam, kjer se je kaj dogajalo.« Kot uslužbenec v diplomatskih predstavništvih carske Rusije in Združenih držav si je širil obzorje in se predajal študiju jezikov, se poglobljal v besedne mojstrovine domačih in tujih literatur, kot urednik in glavni urednik »Jutra« je skrbel za lep jezik in kar se da tehtno časnikarsko besedo sploh, v nepokojnem pokoju pa se je posvetil prevajanju in delu v organizaciji Dolenjskega kulturnega festivala ter se tako uvrstil med njegove častne člane.

Božo Borštnik se je rodil v Hinjah pri Žužemberku 27. 12. 1889. Njegov oče Pavel Borštnik je bil pravi brat slovečega igralca Ignacija Borštnika, mati pa, rojena Malič, prava sestra matere Otona Zupančiča. Sprva je naš jubilar obiskoval osnovno šolo pri svojem očetu v Hinjah, nato pa v Ljubljani, da se je naučil nemščine za vstop v gimnazijo. Leta 1911 je v Ljubljani maturiral. Iz gimnazijskih let Boža Borštnika moramo poudariti dogodek, o katerem prav v zvezi z jubilarantom piše tudi Ivan Cankar. 20. septembra 1908, ko sta ob demonstracijah v Ljubljani padla Lunder in Adamič, je bil jubilar prestreljen skozi obe nogi. Že ob teh demonstracijah je izpričal svojo privrženost napredku in je tako nadaljeval osnovno usmerjenost, ki mu jo je dal njegov vsestransko napredni oče. Sam se takole spominja teh dogodkov:

»Od 18. do 20. septembra 1908 sem se kot dijak VII. razreda gimnazije precej aktivno udeleževal trodnevnih protinemških demonstracij v Ljubljani. Se iz Hinj sem bil zelo vešč — lučanja kamenja. Ko smo zadnji večer demonstracij s kamenjem napadli vojake 27. pehotnega polka Leopold kraj Belgijcev, so vojaki tega nemškega polka streljali na nas. Obležalo nas je sedem. Smrtno zadeta sta bila grafični delavec Lunder in dijak Adamič, en delavec, trije obrtniški vajenci, oziroma pomočniki (1 mesar, 1 čevljar in 1 kovač) ter 1 dijak (jaz) pa smo bili hudo ranjeni. Padli in ranjeni nudijo stvar in pravičen prerez udeležencev teh impozantnih demonstracij: delavci, obrtniški naraščaj in dijaki. Naša voditelja pri tem sta bila trgovski sotrudnik Windischer in odvetniški pripravnik dr. Žiga Vodušek, dva izredno držna in hrabra mlada moža. Posledic

Božo Borštnik ob nedavni 80-letnici
(Foto: Jožica Teppey)

v šoli zame ni bilo, saj so bili naši profesorji enakih nazorov, dva — dr. Janko Lokar in Robert Kenda sta celo vse tri večere z nami razgrajala po Ljubljani. Ugodna posledica zame je bila, da pri rednih vojaških naborih nisem bil potrjen, in so me pograbilo šele leta 1915, ko je bilo potrjeno vse, kar leze in gre.«

Po maturi se je Borštnik kot zašlužen član »Preporoda« napotil v Prago na Karlovo univerzo. Da bi se lahko preživljal, je zaprosil za razpisano službo tajnika pri ruskem konzulatu. Po nekajmesečni praksi v Pragi je bil nameščen kot tajnik ruskega konzulata v Trstu.

Ko je izbruhnila prva svetovna vojska, je prevzel zaščito ruskih interesov v Trstu ameriški konzulat in tako je Borštnik postal tajnik ameriškega konzulata. To ga je vsaj za nekaj časa odvezalo vojske službe. Slednjič so torej tudi njega vtaknili med vojake. Bil je dvakrat na italijanski in dvakrat na ruski fronti. Konec vojne je dočakal v Odesi.

Prav to vojno obdobje je jubilarantu zapustilo polno iskrivih spominov. Predno je srečal Haškovega »Svejka«, je švejkovski dodobra spoznal, kar lepo popisuje v svojih spominskih utrinkih, od katerih je nekatere zabeležil prav za svojo 80-letnico.

Takole piše: »Takrat Jaroslav Hašek še ni napisal svojega znamenitega dela »Dobri vojak Svejka«, švejkovščina še ni bila splošno znan

pojem, prakticalirali pa smo jo že tisoči. In ko sem že v globokem miru dobil v roke Haškov umotvor, sem na marsikaterem njegovih junakov našel svoje poteze, svoje nedanje dejanje in nehanje. Znak, da je Hašek svoje osebe jemal iz resničnega življenja!

Po prvi svetovni vojski se je jubilat najprej zaposlil pri ministru za trgovino in industrijo, v začetku 1928 pa je postal urednik »Jutra«, ki ga je urejal več kot poldrugo desetletje. Za to obdobje je značilno, da se je s svojim odličnim peresom loteval vsega od podlistkov in ocen do uvodnikov. Zelo cenjeni so bili podlistki, ki jih je podpisoval kot dr. Zlebir. To so bila kramljanja o latinščini in v latinščini ter so se na izredno dovtipen način lotevala različnih vprašanj kulturnega in javnega življenja. Sploh je bilo Borštnikovo pisanje zmeraj polno bleščečih asociacij in aplikacij, zato so ga smatrali za eno prvih peres svoje dobe.

Med obema vojnama se je Borštnik zelo intenzivno udeleževal v javnem življenju. Zmeraj se je živo zahimal za kulturna in politična vprašanja. Tako ni čudno, da ga leta 1940 najdemo med pobudniki akcije za ustanovitev društva prijateljev Sovjetske zveze. Skupno s svojimi prijatelji in znanci Josipom Vidmarjem, Borisom Kidričem, Crotmirom Nagodetom, prof. Sturmom, Nikom Pirnatom, dr. Alešem Beblerjem in z drugimi je Borštnik pokrenil akcijo za zbiranje podpisnikov, ki so se izjavili za društvo

V polkrogu od leve na desno: dr. Anton Debeljak, Davorin Ravljen, Božo Borštnik, Stanko Leben, Panait Istrati, Oton Zupančič, Anton Lajovic — v »Bellevue« v Ljubljani, 22. junija 1931

prijateljev s Sovjetsko zvezo. Zbrali so okoli 60.000 podpisov in jih (Borštnik, Nagode in Vidmar) odnesli na sovjetsko predstavništvo v Beograd. Podpise so izročili v hišici iz planinskega jesena, pokriti s ploščo iz kraškega marmorja. Na tej plošči je bil vrezan zemljevid slovenskega narodnostnega ozemlja. Hkrati so veleposlaniku SZ v Beogradu izročili tudi Pirnatov kip Maksima Gorkega, za katerega je rekel znanstvenik Spektorski, ki je pisatelja Gorkega osebno poznal, da se je Pirnat s to svojo umetnino ne navadno približal podobi velikega ruskega mojstra.

V zvezi z organizacijo društva prijateljev s Sovjetsko zvezo je Borštnik v Beogradu občeval tudi z dr. Ivanom Ribarjem in drugimi.

Med okupacijo je bil Borštnik večkrat pod ključem. Nekaj časa sta bila skupaj zaprta s Prežihovim Vorancem. Pri »Jutra« so si večkrat privoščili kaj takega, kar se je bralo med vrsticami ali pa je predstavljalo marsikomu razumljiv simbol. Tako je ob tragični smrti slikarja Hinka Smrekarja izšla namesto o-smrtnice, ta ni smela iziti, ker je Smrekar padel v Gramozni jami kot talec, risba podrte in zlomljene smreke, kar je narisal Elko Justin. Borštnik sam pa je neki svoj članek po bitki pri Stalingradu podpisal s kar izizovalnim imenom Zarja Gregor, kar je vsak prebral kot »ex oriente lux« — od vzhoda luč, zarja gregor!

Borštnik živi zadnjih dvajset let kot upokojenec v Kostanjevici, od koder je doma njegova soproga. Vsa ta leta se je udeleževal tudi v tujakšnjem javnem življenju, posebno mnogo pa je prispeval k delu in razvoju Dolenjskega kulturnega festivala, *Forme vive in kosta-*

njeviških galerij ter prosvetnega in planinskega društva, kjer je lahko s svojimi bogatimi izkušnjami marsikaj prispeval.

Borštnik pa je kljub izrednemu znanju, saj ga lahko smatramo za enega najbolj učenih ljudi na Dolenjskem, kljub vidnim funkcijam, ki jih je opravljal, ostal vse življenje oseben skrajno skromen. Znanje jezikov, saj govori in piše razen angleškega domala vse evropske jezike, mu je zmeraj omogočalo poglobljanje v razkošni svet posameznih literatur, ki jih ni znal samo pasivno uživati, marveč je prenekaterikrat bil tudi njih ocenjevalec in sodnik. Tako je do danes obdržal družinsko tradicijo Borštnikov, se pravi tradicijo izjemno nadarjenih in kulturnih ljudi, slovenskih izobražencev, ki so pred tolikimi leti zleteli iz suhokranjskega gnezda v Hinjah in s plodovi svojega duha prispevali vsej naši skupnosti.

Tudi zavoljo tega lahko naš jubilat s ponosom pogleda prehojeno pot, mi pa mu iskreno želimo, da bi še v devetem desetletju bil povsod tam, »kjer se bo kaj dogajalo.«

Lado Smrekar

DOLENJSKE RAZGLEDE — posebno kulturno rubriko Dolenjskega lista, urejajo: Jože Dular, Tone Gošnik (odgovorni urednik), France Grivec, Janko Jarc, Bogo Komelj, Lado Smrekar, Severin Šali in Stanko Škaler. Lektor: Karel Bačar. Oblikovalec: Marjan Moškon

Božo Borštnik s pesnikom Alojzom Gradnikom na poti iz Podbočja v Kostanjevico